
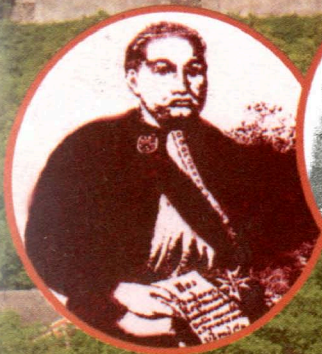

Степан
ВАРГА

Історії
та легенди
Мукачівського
замку

Степан
ВАРГА

*Історії
та легенди
Мукачівського
 замку*

ІСТОРИЧНІ ФАКТИ ТА ЛЕГЕНДИ

МУКАЧЕВО

Вид на замок зі східного напрямку

У новій книзі наукового працівника Мукачівського історичного музею оживають легенди старовинного замку “Паланок”, які сусідять з історичними подіями, що лягли в їх основу. Для туристів, студентів, учителів, широкого загалу читачів.

- © Степан Варга, 2005
- © Михайло Варга, фото, 2005
- © Степан Варга, фото, 2005
- © Олександр Наурсков, художнє оформлення, 2005

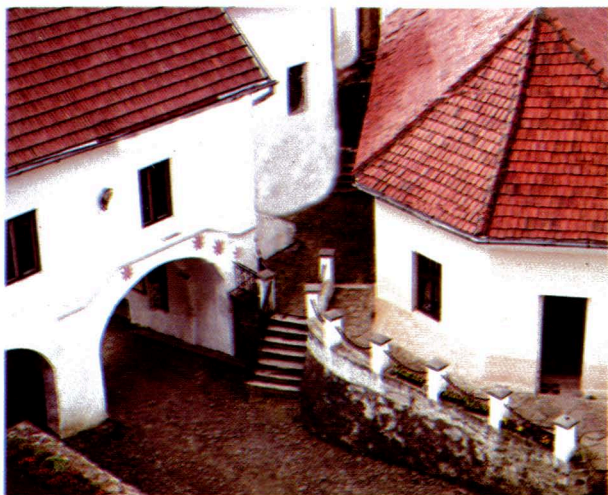
Мукачівський замок: історія та легенди

Будівництво найбільш потужного і могутнього військово-оборонного, архітектурного, історичного пам'ятника в Мукачеві провадилось не одну сотню років. На високій стрімкій шестидесяти-восьмиметровій вулканічній горі посеред рівнини на західній околиці міста будувався і перебудовувався Мукачівський замок "Паланок". Спочатку глинобитні укріплення слов'янських племен білих хорватів, що в період т. з. "великого переселення народів", населяли наш край. Ці перші укріплення були надто примітивними і в кращому випадку могли захистити хіба що від стріли. Та цього на той час було достатньо, бо мова йде про V-VII ст. н. е.

З часом, удосконалення військової техніки, розвиток військової тактики і стратегії спричиняє вдосконалення і оборонних будівель: на Мукачівській

Предзамче. Міст до нижнього замку, головний вхід.

Двір нижнього замку.

замковій горі в IX – XI ст. було зведено дерев'яні укріплення. Як виглядали ці дерев'яні будівлі, ніхто не знає, бо не збереглося ні рисунка, ні гравюри, ні словесних описових документів, які б дозволили створити бодай наближене уявлення про зовнішню конфігурацію оборонних будівель на Мукачівській замковій горі.

XIV ст. у розвитку військового мистецтва, в процесі удосконалення штурмової зброї, що використовувалася для облоги замків і фортець, позначилося винаходом артилерійського пороху, чавунного ядра, збільшенням калібру артилерійського ствола, збільшенням порохового заряду, винаходом артилерійського замка і, в кінцевому рахунку, руйнівної сили пострілу. Все це призводить до значних зрушень в архітектурі фортифікаційних

Двір середнього замку з казармами для вояків. На задньому плані – верхній замок.

(оборонних) будівель: феодальні замки-укріплення перестають бути дерев'яними.

Та Європа безнадійно спізнилася з кам'яними мурами. Від часів біблійного Ієрихону цивілізація будувала кам'яні укріплення, щоб захиститися від нападників. Кам'яні мури краще протистояли

Двір верхнього замку.

маневру таранної атаки, ніж дерев'яні, їх не можна було підпалити, вони будувалися довільної висоти в той час, коли дерев'яні були в значній мірі більш обмежені і у висоті, і у товщині. З винаходом і застосуванням вогнепальної зброї кам'яні фортифікаційні будівлі отримали широке застосування і в середньовічній Європі. Але це вже були набагато досконаліші оборонні будівлі з каменю: вищі, потужніші, під кутом нахилу, мали химерну конфігурацію, кілеподібну форму, оснащені двома-трьома ярусами фортечної артилерії тощо. Їх уже й не називали стінами, а бастіонами, флешами, горжами, редутами.

І все-таки, якщо уважно прослідкувати еволюцію удосконалення кам'яної фортифікації від часів Єрихону і до кінця XVIII ст., цебто до часу, коли перестали будувати фортеці і замки через втрату ними

стратегічного значення, дослідник неодмінно встановить, що за цей значний проміжок часу по суті мало що змінилося, бо це завжди були рів, стіна, башта. Рови ставали дедалі глибшими, ширшими, довгими, заповнювались водою; кам'яні стіни виростали у висоту, потовщувались до гіпертрофованих розмірів, оснащувались отворами бійниць, стрільниць, капонірів, напівкапонірів, вогневих гнізд; башти будувались в ряд, півколом, утворювали замкнуту лінію кола, квадрата, чи прямокутника, оснащувались підрозділами солдат, мали значне накопичення зброї, боезапасу, харчів і води, але, зрештою, це завжди були лише рів, стіна, башта.

Такий еволюційний шлях кам'яних оборонних будівель слід мати в полі зору постійно, коли мова йде про легенди Мукачівського замку. Це дозволяє краще усвідомити причину створення легенд, прослідкувати гносеологічні корені її створення, засвоїти їх сюжетну лінію, визначити загальний лейтмотив усіх легенд, пов'язаних з Мукачівським замком "Паланок".

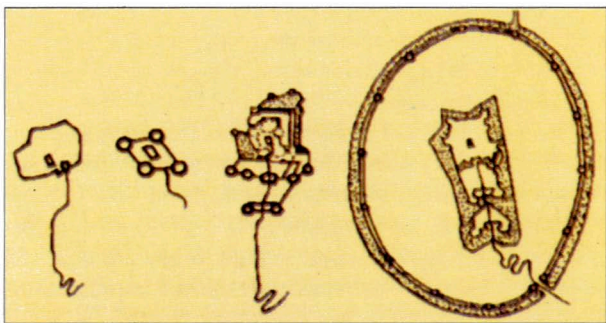
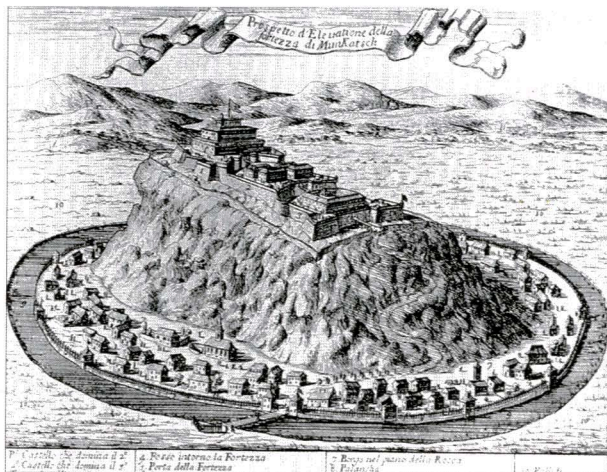

Схема будівництва замку.

Легенда про Мукачево

Н айбільш визначний пам'ятник середньовічної фортифікації, пам'ятник історії і пам'ятник архітектури Мукачева розташований у дуже вигідному географічному, тактичному і стратегічному положенні: в центрі Європи, на високій неприступній вулканічній андезито-базальтовій скелі, на перехресті торгових, стратегічних і військових тактичних доріг, що з'єднують дві великі європейські рівнини, розташовані по обидві сторони Карпат – Руську на Сході, Середньодунайську на Заході. Ось чому будівництву цього вкрай вигідного і вкрай важливого військово-стратегічного об'єкта приділяли так багато уваги.

Сотні років від покоління в покоління, від престолонаступника до престолонаступника князі,

Мукачівський замок у XVII ст. (італійська гравюра).

З південного боку добре проглядаються нижній, середній та верхній замки.

господарі, власники і їхні ставленики-коменданти будували, добудовували, перебудовували, удосконалювали замок так, щоб він постійно був у повній бойовій готовності і відповідав найновішим вимогам стратегічної науки. Будувались товсті кам'яні мури, бастіони, рови, ескарпи, контрескарпи, бійниці, стрільниці, бруствери, капоніри, фаси, горжі, фланки, редути, мости, підземні переходи, потаємні входи і виходи тощо. Паралельно будувалися житлові, господарські, казарменні, підвальні, казематні приміщення. Замок оснащувався артилерією, зброєю різного призначення, сигналізацією, боекомплект артилерійського пороху, ядер кам'яних і ядер залізних різного калібру, великою кількістю ручного озброєння, величезним запасом провіанту, що зберігався у чотирьохярусних підвальних приміщеннях, немов у глибокому природному холодильнику. Щоб замок мав свою власну, а не привозну

Верхній замок із західного бастіону.

воду, було викопано глибокий сорок і шість метрів колодязь.

Будівництво гігантського оборонного стратегічного комплексу поглинало всі прибутки багатого торгового міста, селяни навколишніх сіл обкладалися непосильними податками, з різних кінців краю сюди доставлялись будівельні матеріали і продукти харчування, працювали найкращі будівельники, селяни, зайняті в будівельних роботах, вилучались із сільськогосподарського виробництва разом з тягловою силою, їхні сім'ї, отже, були позбавлені можливості обробити землю і зібрати урожай, і були приречені терпіти жахливі злидні. Люди на будівництві гинули від голоду, холоду, катувань, нещасних випадків, травм, хвороб і епідемій.

Народ створює легенду про те, що муками людськими побудовано не лише замок, а й замкову гору насипали мозолями, потім і кров'ю людською, тому й назвали місто від слова МУКА – МУКАЧЕВО.

Ця легенда так заповонила свідомість, громадську думку закарпатців, що навіть освічені люди палко переконані, що і замок і гора рукотворні. Сьогодні, в час суцільної комп'ютеризації, нікого не переконує ні аналіз примітивного стану будівельної середньовічної техніки, ні математичні розрахунки, ба, навіть наочний показ природних андезитово-базальтових скель, що явно проглядаються під мурованими бастіонами. "Мій дід мені сказав, що руками насипали гору, то так воно і є!"

Воно й добре. Якщо людська свідомість так щиро береже народну легенду, якщо століттями народ передає її із уст в уста, якщо авторитет діда покладено на вершину кута – такий народ має право на майбутнє.

У багатогалузевому господарстві замку кожен мав свою роботу (кадр із фільму "Овод").

Легенда про колодязь

Будучи енергійним, діловим князем-реформатором, Корятович добре розумів, що збудований ним замок міг мати будь-яку кількість гарнізону, безліч гармат і боєзапасу, невичерпні запаси провіанту, але без води навіть товсті мури не допоможуть. Тому він наказує викопати колодязь.

Пробити багатометрову товщу вулканічних порід примітивними знаряддями праці кінця XIV ст. було надзвичайно важкою і небезпечною справою: в тяжкій вулканічній породі обвалювались стіни, перешкоджали отруйні гази, гинули люди, працюючи примітивними знаряддями праці. Колодязь виходив нециліндричної форми, де три, а де й вісім метрів у діаметрі. Бувало, що впродовж кількох тижнів не заглиблювались ані на сажень. Люди впадали у відчай і просили князя припинити будівництво. Та Корятович був неблаганним. Він наказав кожного дня доповідати про стан будівництва. Протягом дуже довгого часу звітували однозначно:

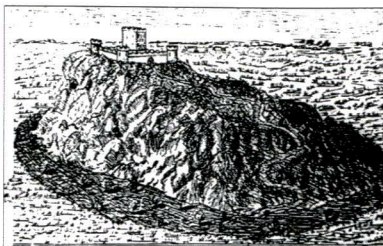
– Пресвітлий княже, води нема!

Копати ставало все важче, глибина колодязя сягала сорок, п'ятдесят, шістдесят, сімдесят п'ять метрів, а доповідали одне й те ж:

– Пресвітлий княже, води нема!

Чуючи щовечора цю надоїдливу фразу, Федір Корятович і сам мало не впав у відчай, аж доки одного вечора за спиною доповідача не помітив маленьку істоту. Вона, ця істота, була дуже жвавою, не мала ніякої одежі, була вкрита густою чорною щетиною, позаду мала хвіст, а на голові маленькі ріжки.

Князь грізно повелів усім залишити його. Підлегли хутко виконали наказ, проте Корятович залишився не один. Рогатий, стоячи навпроти нього і лукаво посміхаючись, запропонував одразу забезпечити колодязь водою при умові, що князь дасть йому мішок золота.

Мукачевський замок на початку XV століття.

Замок за часів Корятовича

Князь Федір Корятович (1396–1414)

Угода була нерівнозначною, але ось воно – завершення мети всього життєвого шляху Федора Корятовича: замок стає обороноздатним, він зможе захистити не тільки князя, не тільки місто, але й увесь край, діяти й приносити реальну користь: засновані монастирі посилять вплив християнства, будуватимуться дороги, розвиватиметься торгівля, відкриватимуться цехи, розвиватиметься ремесло.

І князь рішуче погоджується.

Вода появилася одразу.

Перші радісні вигуки припинилися раптово, коли пролунала вимога заплатити за воду золотом. І тут тільки Корятович усвідомлює, що грошей у казні немає: будівництво монастирів, замку та його колодязя, численні соціальні, політичні та військові реформи випорожнили її до дна. І князь, звертаючись до посланця підземелля, сказав:

– Візьми мою душу, більше платити не маю чим. Я й так своє життя прожив не даремно.

– Е, ні, Корятовичу, – заперечив нечистий, ти щойно мені збрехав – пообіцяв золото, а сам його не маєш, отже, ти грішний. А душа грішника все одно буде моєю після смерті. На душу я зачекаю, а гроші мені потрібні вже одразу. Віддавай, і все тут.

*Князь Федір Корятович
(старовинна гравюра)*

Князь знову спробував пояснити, що казна порожня, а обіцянка зумовлена палким бажанням увінчати успіхом усі справи князівські, що треба зачекати тиждень-другий, доки воїни в черговий раз зберуть податки... Проте рогатий наполягав:

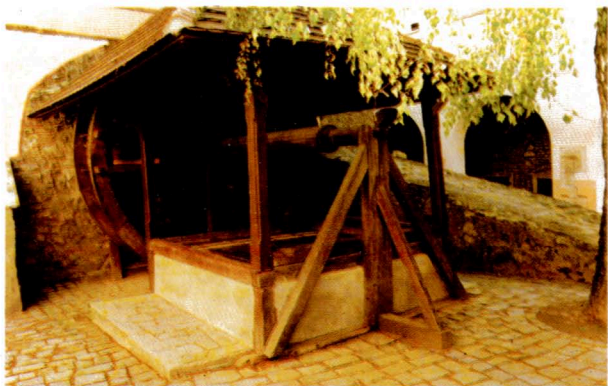
– Віддай мішок золота! Нічого знати не хочу!

Довго сперечалися. Минуло за північ. Аж ось у двір замку вийшов лицар, підлеглий Корятовича. Сховавшись за колоною, у нічній тиші прислухався до суперечки. Довго слухав, минуло далеко за північ, наближався ранок. Добре зрозумівши її зміст, покинув схованку, відкликав господаря і шепнув йому на вухо:

– Федоре, мішок золота не обов'язково повинен бути великий. Маленький – теж мішок.

І от останні, але вже дійсно останні, дві золоті монети зашивають у маленький мішок, віддають, як плату, нечистому. Той підняв страшенний гвалт, несамовито закружляв двором, підняв страшенну куряву, розбудив усіх придворних, слуг і челядь. Коли ж усі виглянули з вікон і галерей зусібіч у двір замку, крикнув:

– Однаково води пити не будете!

Замковий колодязь XIV ст.

Із цими словами скочив у глибину колодязя.

З того часу з семидесятишестиметрової глибини чуються далекі, приглушені звуки. Власне, вони й народили цю легенду.

Природа таких звуків сьогодні цілком зрозуміла: якщо над замком відбувається переміщення повітряних мас, простіше кажучи, дме вітер, то при відповідному атмосферному тиску і великій різниці температури в глибині колодязя і у дворі, це викликає круговорот повітря не тільки у дворі верхнього замку, але й у колодязі. Таке переміщення повітря називають амфорним рухом, він спричиняє народження звуку.

Подібне явище можна викликати, подувши над горловиною порожньої пляшки.

Наостанок, повний титул князя: Милостією Божією князь Подолії, ішпан Березький, жупан Шарошський, ішпан Маковіцький, володар Мукачево-Чинадіївської домінії, воєвода Мукачева, князь де Мункач, з ласки Господньої et setera, et setera, et setera ФЕОДОР КОРІЯТОВИЧ. Князував у Мукачеві 18 років: 1396 - 1414 рр.

Легенда про качку в колодязі

 повідають, що хтось пустив у восьмидесятишестиметровий замковий колодязь качку і цю качку згодом бачили у р. Латориці.

Коротенька легенда. Її знають всі. Практично на кожній екскурсії доводиться відповідати на таке запитання: "А правда, що в колодязь пустили качку і вона підземним ходом впливла в Латорицю?"

Характерно, що формулювання запитання типове, і в самому запитанні передано повний зміст легенди. Можна б відповісти коротким запереченням: "Ні, неправда." Але досвід показує, що така відповідь вмить виростає глухою стіною між екскурсоводом і допитливою юрбою туристів. Тому, подумки відклавши всі термінові справи, екскурсовод-науковець терпеливо пояснює наступне.

Існування підземних ходів і виходів у замках взагалі, і в Мукачівському конкретно, завжди трималось в глибокій таємниці, про них не повідомлялось в хроніках і писемних джерелах, про них навіть сучасники придворні говорили пошепки і лишень припущеннями, точні відомості про підземні коридори, якщо вони і існували насправді, були у дуже обмеженої кількості придворної еліти. Тому відсутність фактичних документальних джерел породжує домисли і перебільшення, що базуються на припущенні: "Повинні бути!" (підземні ходи).

І качка, невідомо ким, коли і з якої причини вкинута в колодязь, подолавши 76 м вертикального польоту (падіння), жодного разу не ударившись об скелястий ствол колодязя, живцем сідає на воду, і, чудово орієнтуючись в темноті, долає 600-метрову відстань підземним каналом і впливає у Латориці. Донестями правдиво.

Підземні ходи Мукачівського замку ще чекають на своїх дослідників.

А тепер поміркуємо.

- *Рівень* води в колодязі справді змінювався. Коли внаслідок довгочасних дощів чи швидкого танення снігів у Карпатах рівень води у Латориці підвищувався, відповідно підвищувався рівень води і у колодязях, в т.ч. і в замковому, бо водоносним шаром ґрунту в нього поступала вода з повноводної річки за законом сполучених посудин. Звідси і розбіжність у даних відносно глибини замкового колодязя. Є історичні документи, де зазначено, що глибина замкового колодязя 76 м, за іншими 75 м (і таких найбільше), але є й такі, які переконують дослідника, що вже на 70-метровій позначці є вода.

Усьогодні глибина колодязя зменшилась до помітки 40,5 м і води там, звичайно, немає,

Та справа не у воді. Повернімось до підземних ходів.

• *На глибині 25 м у колодязі полум'я запаленої свічки сильно мерехтить і від досить потужного руху повітря навіть гасне. Річ у тім, що у північно-західному і східному напрямках (не зовсім діаметрально протилежно) із одного отвору повітря інтенсивно через ствол колодязя поступає в інший. Невідомо наскільки глибокі ці отвори, невідомо куди вони ведуть, наразі невідомо чи хтось в них колись побував. Така розвідка потребує складного спелеологічного обладнання. Як знати, можливо це і є початок підземних ходів.*

• *За 15 м від колодязя, прямо посеред двору верхнього замку лежить розбита і заново складена до купи шліфована мармурова прямокутна плита. В центрі, цебто на перетині діагоналей, видно отвір, а від нього радіально у всі сторони виходить 8 променів, утворюючи 8 кутів по 45 градусів кожний. Що це? Компас? Сторони світу? Сонячний годинник? А можливо це і є утаємничена схема підземних ходів? Чому ще в 1973 р. ця, тоді ще цілісінька, плита лежала замурованою в бруківку під ґратчастими воротами середнього замку з лівого боку довгою стороною витягнута з заходу на схід? Можливо з цього слід починати розгадку підземних ходів?*

Якщо качка впливла в Латориці, то таким підземним каналом неодмінно скористалися б і в'язні для втечі з тюрми, але жодного випадку втечі за часів тюремних порядків у замку (1782-1896) не зареєстровано.

Легенда про підземні ходи

Легенда про підземелля Мукачівського замку Паланок описує таку їх розгалуженість і величину, що карета, запряжена кіньми, могла таємно доставити князя в будь-який замок Трансільванії і в Святомиколаївський монастир.

Замкові підземелля березь багато таємниць.

Тут все зрозуміло: людська уява буде підземні дороги заднім числом набагато краще, ніж метробудівці станції метрополітену.

Тому, з відомою мірою доброзичливого жарту, а також з метою загострення допитливості про Мукачівський замок, щоб розбудити бажання відвідати музей, розташований в ньому, настійливо рекомендуємо всім, хто побував у «Паланку», повернувшись додому, незалежно від того, де він мешкає, розповісти всім і кожному (друзям, родичам, дітям, сусідам, співробітникам...) про те, що Ви заглядали у замковий колодязь, і там, на глибині 75 м, Ви бачили задні колеса карети (правда, самого кучера на козлах не видно, як не видно і запряжених коней).

Запряг досі чергує на той випадок, якщо ворог таки захопить штурмом замок, князя спустять до карети і він на свій розсуд накаже їхати підземною дорогою чи то в Хустський, чи в Ужгородський, Середнянський, Невицький, Королівський, а чи в будь-який інший замок.

Легенда *про Софію Баторі*

Княгиня Софія Баторі, що князувала після смерті свого чоловіка Дьордя II Ракоці, до кінця життя, 1660 - 1681, пила людську кров і купалася в крові молодих дівчат.

Коротенька, маловідома легенда. Її розповідають, як правило, угорські гіді громадянам Угорщини.

Проаналізуємо її.

Щоб вийти заміж за представника роду Ракоці Дьордя II, Баторі мусила принести не лише великий посаг багаточисленних і обширних маєтностей у різних регіонах Верхньої Угорщини, але й, відмовившись від католицизму, фанатичним прихильником якого вона була, прийняти реформатську кальвіністську віру, віру свого чоловіка. Так Ракоці Дьордь II приєднав до своєї обширної латифундії містечко Батор (звідси прізвище княгині), замок Шоймо і інші маєтки.

Задрісна і капризна княгиня Софія, будучи свідком неабияких успіхів свого чоловіка у політичному, дипломатичному, економічному, військовому і господарському житті, затаїла в серці злобу і ненависть. Якщо врахувати таку закономірність, що всі дружини всіх Ракоці були багатодітними і народжували по троє - шестеро дітей, а Софія народила лише одного сина, можна зробити висновок, що людські почуття їй не були відомі. Це підтверджено і подальшим розвитком історичних подій. Коли 22 травня 1660 р. в бою під Сасфенешом загинув її чоловік Дьордь II Ракоці і Софія стала спадкоємною володаркою Трансільванії, вона знову перейшла у католицизм, і, перекресливши всі завоювання і досягнення свого чоловіка, стала ярою прихильницею узурпаторської експансіоністської політики австрійського імператорського трону, прогабсбурзьки

*Дружина
Дьордя II Ракоці,
мати Ференца I
Ракоці, княгиня
Софія Баторі.*

налаштована жорстоко придушувала будь-який прояв вільнодумства і свободи, православну і реформаторську віри. Час князювання Софії Баторі позначений народними селянськими повстаннями, які жорстоко придушувались.

Свою невістку Ілону Зріні вона не просто зневажала, а палко ненавиділа, і продовжувала узурпацію трону Трансільванії навіть після того, коли її син Ференц I Ракоці, чоловік Ілони Зріні, відійшов від політичного життя і помер в замку Маковіца. Більше того: вона заповіла все рухоме і нерухоме майно ордену монахів єзуїтів, позбавивши т. ч. спадкоємного права і влади своїх трьох внуків лише на тій підставі, що вони були дітьми її невістки Ілони Зріні. Лише виняткові здібності останньої і її блискавичне реагування врятували становище: її вірнопіддані викрали документи раніш, ніж вони набули юридичної сили.

Отже, Софія Баторі й справді була кровопивцею, але у переносному, фігуральному розумінні, а народ, узагальнивши ці факти, гіперболізував їх і наділив жорстоку княгиню властивостями фізичної кровопивці.

Чи не найбільша кількість легенд Мукачівського замку пов'язана з іменем справді легендарної княгині Ілони Зріні. Але спочатку історично зареєстровані факти.

Вона народилася 1643 р. поблизу Кошціце в сім'ї заможного пана (правителя, верховоди) Петра Зріні. Отримала вишукане дворянське виховання і освіту. Володіла угорською, хорватською, словацькою, сербською, польською, німецькою, французькою мовами, знала латину і давньогрецьку, мала неабиякі пізнання в області риторики, юриспруденції, математики, літератури, писала вірші і сонети. Життєві обставини складуться пізніше так, що вона вивчить балістику, фортифікацію, військову справу.

Неперевершена красуня. Юною, неповних 17-ти років, 1660 р. виходить заміж за Трансільванського князя Ференца I Ракоці. Народила трьох дітей (Дьордя, Юліану і Ференца). Її чоловік Ференц I Ракоці разом з батьком Петром Зріні з 1666 року приймають участь у підготовці антигабсбурзького дворцевого перевороту. Переворот не вдався: 1671 р. він був розкритий, його учасники (Вешелені, Франгепан і ін.) заарештовані і обезглавлені. Стратили і батька Петра Зріні, а чоловіка Ференца I Ракоці викупила на свободу його мати, княгиня Софія Баторі, за 30 тисяч флоринів і практично прибрала т. ч. владу до своїх рук. Ференц відійшов від політичного життя, і не маючи здоров'я після піврічного перебування у тюрмі, поселився в родовому замку Маковіца і невдовзі помер.

Тим часом, помер і старший син Дьордь. Будучи вдовою, витримуючи шалені нападки своєї свекрухи Софії Баторі, вона передає увесь широкий діапазон

Ілона Зріні.

своїх знань своїм дітям. Ференц ще на додаток буде навчатися у Флоренції і Венеції. Лише після смерті свекрухи Ілона вдруге вийде заміж за ватажка куруців графа Імре Текелі (куруцями в Європі називали всіх і кожного хто був незадоволений загарбницькою політикою імператорського австрійського двору і зі зброєю в руках боровся проти Габсбургів. Селяни, дворяни, духовенство, ремісники незалежно від віросповідання, соціального положення, національності і області проживання склали потужний рух куруців).

Пишне весілля Ілони Зріні (39-ти років) і Імре Текелі (25-ти років) відбулося 15 червня 1682 р. в

Вид на замок із західного боку.

Замкові галереї пам'ятають легку ходу Ілони Зріні.

*Кароль Якобі.
Глона Зріні.
1867 р.*

Мукачівському замку “Паланок” і продовжувалось вісім днів. Гості з’їли і випили: 10 відгодованих волів, 36 телят, 20 свиней, 80 овець, 4 оленів, 10 косуль, 6 диких кабанів, 2 лані, 50 фазанів, 160 куріпок, 250 перепелів, 20 дрохв, 50 гусей, 70 індюків, 120 качок, 150 селезнів, 160 голубів, 8 центнерів риби, 200 центнерів муки, 50 центнерів меду і цукру, 130 бочок червоного і 150 бочок білого вина, 40 бочок пива і 25 малих бочок польської горілки.

У великому австро-турецькому протистоянні Імре Текелі хоч і став на сторону Порти, однак був звинувачений великим візірем Кара Мустафою в недостатній відданості, і в 1685 р. був інтернований.

У тому ж 1685 р. австрійська армія під командуванням генерала Зігберта Гайстера почала облогу Мукачівського замку “Паланок”, яка продовжувалася неповних три роки. Австрійський цісар

*Граф Імре Текелі,
ватажок куруців,
другий чоловік
Ілони Зріні.*

Леопольд I кілька разів змінював головнокомандувача облогою. У березні 1686 р. ним став генерал Антоніо Караффа, трохи згодом його замінив генерал Енеас Капрара, ще пізніше штурмом знову командує Антоніо Караффа.

Героїчну оборону очолює Ілона Зріні. До підходу головних сил ворога вона зуміла стягнути в замок майже 2000 солдат, близько 600 слуг і селян, поповнити боєкомплект і заpastися провіантом.

Звістка про героїську оборону Мукачівської фортеці жінкою швидко облетіла Європу. Європа затамувавши подих, слідкує за перебігом подій у Мукачеві. Про них друкуються в часописах, створюється величезна кількість портретних робіт Ілони Зріні. Турецький султан Мехмед IV нагородив її спеціальною султанською грамотою – *а т н а м е*. У всій історії Туреччини це єдиний випадок нагороди особи жіночої статі.

Галереї верхнього замку вночі.

Лише в 1688 р. внаслідок недостойної поведінки двох офіцерів, які діяли за вказівками зрадливого канцеляриста замку Антоніна Обсолоня, і отруєння колодязя гарнізон був позбавлений води і княгиня була вимушена прийняти тяжку, принизливу капітуляцію. Позбавлена влади і маєтностей, материнського покровительства до своїх дітей, вона була насильно пострижена в монахині католицького монастиря, хоча австрійський імператор Леопольд I добре знав, що вона, як і всі Ракоці, реформаторської віри. В 1692 р. її обміняли на генерала Зігберта Гайстера, якого розгромив і взяв у полон чоловік Ілони граф Імре Текелі. Їй було дозволено проживати разом з чоловіком у турецькому місті Ізмід, де вона і померла 18 лютого 1703 р.

1. За увесь період облоги мукачівського замку “Паланок” невтомна і енергійна Ілона Зріні не спала і не відпочивала. Вона займалась організацією передислокації артилерії з одного бастіону на інший, точно визначаючи найбільш важливу ділянку оборони, розподіляла між солдатами і захисниками зброю і боезапаси, підносила їх на бастіони, разом з комендантом, капітаном Андрійом Радичом і іншими офіцерами приймала участь у плануванні і організації оборони і вилазок розвідників, перев'язувала поранених у лазареті, вела заспокійливі розмови з жінками і дітьми, брала участь у приготуванні їжі для солдат і сама її роздавала, була натхненницею бойових оборонних дій на найбільш відповідальних і найважчих ділянках оборони, ночами контролювала пости і дозори, вивчала військову справу і балістику, особливо ретельно штудіювала трактати по військовій

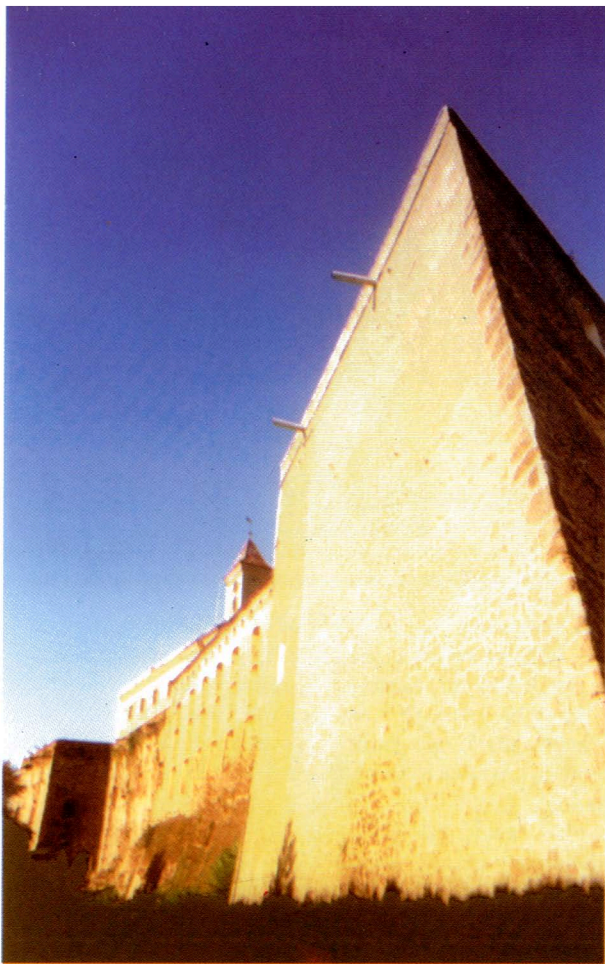
*Герб Трансільванії,
поєднаний з елементами герба князів
Ракоці.*

Ілона Зріні під час облоги замку. Старовинна гравюра.

майстерності свого дядька Міклоша, навчала і виховувала своїх дітей – Юліану і Ференца, майбутнього II Ракоці, ватажка боротьби всього угорського народу за свободу і незалежність від австрійського поневолення, що вкрив свій рід і своє ім'я невмирущою славою, став національним героєм угорського народу.

2. *Якось, під час* шаленої атаки австрійців на західному схилі, Ілона разом з капітаном Радичом вийшла на західний бастион верхнього замку, щоб організувати надійну оборону. Їх оточили кілька офіцерів і досвічених воїнів. У цьому оточенні австрійські солдати у пориві атаки і побачили цю казкову красуню-княгиню і зупинили атаку. Дармо офіцер,

Кілеподібним бастіонам були не страшні гарматні постріли – ядра рикошетили.

Предзамче та bastіони Нижнього замку.

який командував атакою на цій ділянці погрожував розстрілом...

3. *Та ж сама ситуація.* Австрійський офіцер, побачивши княгиню, наказав зупинити атаку і голосно сказав:

– Я проти красунь не воюю.

Подейкують, що він був розстріляний за наказом генерала.

4. *Начальник канцелярії і гарнізонний писар-діловод* Антонін Обсолон до нестями захопився у свою

*Князь Ференц
Ракоці – син Ілони
Зріні, керівник
антигабсбургського
повстання
1703–1711 рр.*

княгиню. Він, відкинувши всі сумління совісті і дворянської честі, не рахуючись з тим, що в Константинополі у султана під домашнім арештом (інтернації) перебуває її коханий чоловік Імре Текелі, не беручи до уваги навіть ту обставину, що довкола замку дванадцятитисячна армія австрійців, насмілився запропонувати Ілоні Зріні свою руку і серце.

Це ж бо треба було так закохатися!

Отримавши категоричну відмову, він став на ганебний шлях зради. Спочатку він підмовив двох офіцерів, а ті підбурили гарнізон відмовитися від оборони.

Що могло бути гірше, коли довкола ворог!?

Та Ілона проявила такий неперевершений такт і витримку, який можна порівняти хіба що з її

Акт капітуляції Ілони Зріні.

красотою. Вона покликала до себе найбільш авторитетних воїнів і офіцерів і в довірливій бесіді з'ясувала: солдати і офіцери скаржаться на те, що вже третій рік поспіль не отримують належного їм жалування.

Княгиня не розгубилася. Вона зібрала всі свої коштовності, коштовності своєї дочки Юлії, сімейні реліквії, і все це було ретельно зашито під підкладку кітеля капітана Андрія Радича. Темної туманної ночі Радич покинув замок, вдало оминув австрійських вартових і доставив коштовності у Львів і Дрогобич, здав під заклад, отримавши чотири тисячі таллярів.

Маючи гроші зашитими під підкладкою камзола, комендант повертався в замок. Ззовні пройти в замок виявилось незрівнянно важче. Два тижні кружляв Андрій Радич довкола замку, приглядався, спостерігав, зважував. Подавши умовний сигнал і пересвідчившись, що сигнал помітили в замку, капітан

*Ілона Зріні –
монахиня
католицького
монастиря.*

став діяти. Він звечора став проходити неквапом австрійські пости, навмисно довго затримувався біля них, і частував вартових вином. Недюжинної сили і неабиякої кмітливості, капітан і сам так начастувався, що останні десятки метрів довгої дороги до замку, його, донестями п'яного, вже тягли його підлегли, відбиваючи свого командира в рукопашному бою від австрійців.

Наступного дня його вже бачили на північно-східному бастіоні. Голова у нього була перев'язана мокрим рушником, у витягнутій руці він тримав гальбу росолу і показував нею куди треба спрямувати вогонь кріпосної артилерії.

Ілона Зріні на смертному одрі, біля неї – Імре Текелі.

Ілона Зріні виплатила борги солдатам, але це вже не допомогло. Начальник канцелярії разом із офіцерами-зрадниками отруїли колодязь, лишивши гарнізон без води. Княгиня наказала готувати замок до капітуляції.

15 січня 1688 року Ілона Зріні підписала акт про капітуляцію.

Навіть церемонія підписання акту піднесла авторитет Трансільванської княгині в очах Європи і вкрила ганьбою її переможця. Генерал Антоніо Караффа під час церемонії сидів у кріслі, зневажливо відкинувшись на спинку і закинувши ногу на ногу в той час, коли перед ним, лицарем, стояла (підкреслимо: стояла) княгиня зі своїми двома дітьми, оточена озброєною вартою. Увесь дворянський світ Європи вимагав від Караффи адекватної поведінки, але він вважав, що саме таким чином відомстив за своє приниження.

Західна галерея другого поверху верхнього замку.

Зображення Ілони Зріні на угорських гральних картах.

Зображення Ференца II Ракоці на грошових купюрах Угорщини.

5. Турецький султан Мехмед IV хотів мати княгиню Трансильванії у своєму гаремі на правах першої дружини. Можливо цим і пояснюється те, що не дивлячись на драконівські закони шаріату щодо соціального положення жінки в мусульманському суспільстві, "чоловік із чоловіків" переступив ці закони і нагородив Ілону Зріні високою нагородою - султанською грамотою - атнаме. Такої високої честі не удостоїлася жодна жінка в жодній мусульманській державі до нинішнього часу.

Легенда про підполковника Адама Крагулича

Мукачівська фортеця перестала будуватися на початку XVIII ст., 1782 р. вона реорганізована у всеєвропейську політичну ссильну в'язницю, але за документами військових відомств Австрії аж до 1855 р. вона все ще вважалася у підпорядкуванні міністерства оборони, у штабах її розглядали як оборонний стратегічний об'єкт. Отже, *de jure* – об'єкт військового відомства, *de facto* – тюрма.

Станом на середину XIX ст. австрійський піхотний полк, розквартирований в замку, вважався *de jure* гарнізоном фортеці, коли насправді *de facto* він був обслугою тюрми, попросту кажучи наглядачами,

Вартові.

Офіцер австрійського піхотного полку (артист Мукачівського російського драмтеатру В. Добряк).

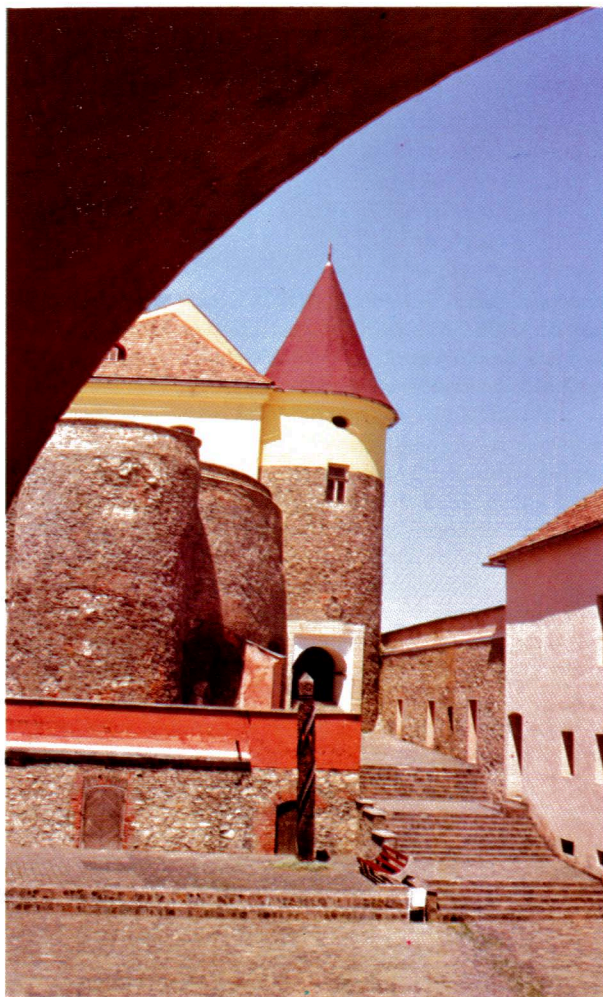

тюремниками. Але тоді над цим ніхто не замислювався: в'язні знали своє положення поза законом, солдати виконували свої службові обов'язки, офіцери вважали себе захисниками імператора і Батьківщини.

1 червня 1855 р. австрійський імператор Ференц I Йозеф підписує спеціальний воєнний рескрипт про позбавлення Мукачівської фортеці звання військової і вилучення її документів із військових штабів. Рескрипт оголив трагічне положення гарнізону і найбільше це усвідомив комендант підполковник Адам Крагулич. Високоосвічений, талановитий організатор, людина високої офіцерської честі, він зрозумів, що усе своє свідоме життя він віддав не справі служіння Батьківщині, а придушенню всякої свободололюбивої думки у Європі, позбавленню волі її носіїв.

Усвідомлення такого ганебного положення супроводжувалося тим, що Крагулич не міг їсти, його покинув сон, він дивився на своїх підлеглих відкритими, але невидящими почервонілими очима, не сприймав рапорти чергових офіцерів, форменна шпага волочилася камінням бруківки, ходив розхристаний, брудний і неголений, з куточків рота текла слина. Коли наступали короткі хвилини відносного заспокоєння і світлого прозріння, комендант плакав.

Хвороба прогресувала. Хворого не покидав серцевий дискомфорт, відняло ліву руку, спина

Ці кам'яні стіни пам'ятають буремні події.

Солдати австрійського піхотного полку – наглядачі тюрми.

вкрилася струпами. І підлеглі, і їхній начальник зрозуміли, що це початок кінця.

Підполковник зібрав офіцерів і, напівлежачи на подушках дивану, сказав:

– Мене поховайте не на міському кладовищі, як усіх, а тут, у фортеці, разом з тими, хто грудьми, кров'ю своєю і своїм життям сотні років захищав свободу! Я – останній військовий комендант військового замку!

Поховали Адама Крагулича в спеціальному мавзолеї, побудованому у товстій кам'яній стіні східного бастиону нижнього замку. Якщо стати на мості перед прохідною музею, то з правого боку вертикальної кам'яної стіни бастиону чудово видно акуратний прямокутник вставленого тесаного каменю. Це і є мавзолей підполковника Адама Крагулича, останнього військового коменданта, людини високої честі.

*Пам'ятник князю Корятовичу (скульптор В. Олашин)
у дворі верхнього замку, 1996.*

Кожен турист-відвідувач музею, побачивши до блиску начищений і відшліфований вказівний палець лівої руки на статуї пам'ятника Федора Корятовича і монети на низькому постаменті між його бронзовими ногами, неодмінно і без усякої підказки стає палко переконаний: якщо самому потриматися за палець, то щось мусить здійснитись.

Аналіз, узагальнення і класифікація цих думок дає право і можливість стверджувати, що:

- одні переконані – станеш казково багатим;
- інші – здійсниться велика і заповітна мрія;
- третя група переконань стосується осіб жіночої статі;
- ще одна – відноситься лише до співробітників музею.

І все це й справді мабуть так і буде, якщо вблагати князя монетою.

І все це й справді так і є, якщо бронзовий палець від безконечного потиску вже став золотим, і пильні спостережливі очі досвідченого туриста завжди помітять поблизу озброєного музейного охоронця в уніформі захисного забарвлення. Деколи він на ґанку другого поверху, деколи за колоною на лавиці, але завжди пильнує, щоб не відрізали золотий палець. Адже стільком людям він приніс щастя!

Паланок

Роки, спресовані в століття,
Спочили тут, на цій горі,
Вони крізь морок лихоліття
Горять вогнями ліхтарів,

Якщо туриста зацікавив
Якийсь музейний експонат,
Якщо ще крапку не поставив
У своїй праці аспірант,

Якщо в день свого власного весілля
Сюди приходять молоді,
Якщо провести час дозвілля
До замку йдуть старі й малі,

Якщо тут сонце зустрічає
Веселий гурт випускників
І довго-довго не стихає
Шкільних пісень прощальний спів,

Якщо художник за мольбертом,
Мистецтву відданий без меж,
О як натхненно і уперто
Фіксує велич древніх веж,

Якщо на стінах бастіонів
В роботі кельма стукотить,
Якщо завмерла у бетоні
Бувальщини правдива мить,

Це означає, що існує
Зв'язок епох і поколінь.
Ми цим історію віншуєм
І зупиняєм часу плин.

Віктор ПРОКОПЕНКО

Зміст

Мукачівський замок: історія та легенди	3 3
Легенда про Мукачево	8
Легенда про колодязь	12
Легенда про качку в колодязі	16
Легенда про підземні ходи	18
Легенда про Софію Баторі	20
Глона Зріні	22
Глона Зріні в легендах	30
Легенда про підполковника Адама Карагулича	40
Сучасна легенда	45
Паланок. Вірш Віктора Прокопенко	46

Посуд династії Ракоці.

Вид на замок із західного боку взимку.

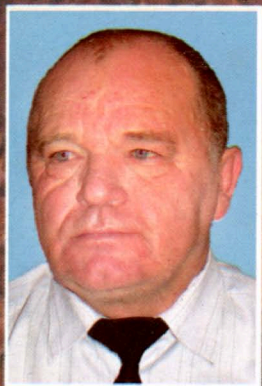
Науково-популярне видання
Варга Степан Степанович
ІСТОРІЇ ТА ЛЕГЕНДИ МУКАЧІВСЬКОГО ЗАМКУ
Історичні факти та легенди

Фотографії М. С. Варга, С. С. Варга
Редагування та коректура автора
Художнє оформлення, макетування
та художньо-технічний редактор
О. О. Наурсков
Комп'ютерне опрацювання, верстка
Г. С. Юречко

Віддруковано в Ужгородській міській друкарні.
Зам. 0158 Тираж 3000 пр.
88005 Ужгород, Руська, 13.

Головна башта.

Степан Степанович Варга – заступник директора Мукачівського історичного музею, науковець, екскурсовод, майстер художньої фотографії, Почесний комендант Мукачівської фортеці, чимало років працює в Мукачівському замку «Паланок», автор багатьох науково-популярних видань про Історичне минуле та сьогодення Мукачівського замку.